

Г. В. Кузьменко

кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри образотворчого мистецтва
Інституту мистецтв Київського університету
імені Бориса Грінченка, м. Київ, Україна

О. Є. Матвійчук

кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри історичної та громадянської освіти
Інституту післядипломної педагогічної
освіти Київського університету імені Бориса
Грінченка, м. Київ, Україна

ЛІТЕРАТУРНА ТВОРЧІСТЬ БОРИСА ГРІНЧЕНКА У ПЕНЗЛІ ВІДОМИХ ХУДОЖНИКІВ

У статті досліджено життєвий та творчий шлях художників-ілюстраторів книжкових видань Бориса Грінченка. З'ясовано, що письменник, громадський діяч Борис Дмитрович Грінченко надавав великого значення ілюструванню книг та часописів для дітей. Розкрито специфіку розробки книжкової ілюстрації, представлено коротенькі біографії відомих художників, які в різні роки ілюстрували твори Бориса Грінченка, – О. Сластіона, Ю. Михайліва, В. Зельдіси, В. Кричевського, П. Лапіна, Г. Діна, Н. Соболя, О. Губарева, І. Філонова, М. Дмитренка, С. Соколова, М. Стороженка, Н. Мудрик-Мрици, В. Боковні, В. Євдокіменка, Г. Журновської, К. Музики, К. Щепкіної, М. Пшінки, Б. Назаренка, О.Федько, В. Єрмоленко. Уточнено назви проілюстрованих творів. Уточнено назви проілюстрованих творів. Встановлено, що ілюстрації є не просто супроводом чи окрасою книги, вони ніби «беруть участь» у самому процесі читання, допомагають яскравіше розкрити сюжет, образи персонажів, висвітлити кульмінаційні моменти літературного твору, тим самим сприяють глибшому й емоційнішому сприйняттю змісту тексту читачем. Відтак, у складному процесі створення ілюстрацій вагоме значення мають культурний рівень, художній смак, життєвий досвід художника. Чим глибше та яскравіше його індивідуальність, тим більшої досконалості й переконливості набуває створений митцем графічний образ і тим більше роздумів та міркувань викликає книга. Доведено, що кожен художник-ілюстратор, спираючись на відтворену письменником дійсність, збагачує літературний матеріал власним життєвим досвідом, власними асоціаціями, особистим ставленням до літературного твору та його персонажів. Саме у виборі найважливішого, з точки зору ілюстратора, й визначається світогляд і творча індивідуальність художника. Це пояснює стилістичну різнохарактерність трактування творів Бориса Грінченка в ілюстраціях різних митців.

Ключові слова: твори Бориса Грінченка, ілюстрації, художники-ілюстратори.

Постановка проблеми. Повага й любов до книги, бажання виховувати своїх учнів на скарбах духовного багатства українського народу стали провідними рисами, що визначили життєвий і творчий шлях Бориса Грінченка. Педагог,

письменник, громадський діяч Б. Грінченко, виявляючи рідкісну наполегливість, протягом усього свого життя наголошував на значущості «української книжки» для національного самопізнання та загальнокультурного розвитку українського народу, прагнув до розвитку вітчизняного книговидання та періодики, багато сил віддав написанню української дитячої літератури.

Розглядаючи мистецтво книги як скарбницю мудрості, потужний засіб виховання й становлення особистості, найважливіше джерело просвіти та самоосвіти людини, Б. Грінченко наголошував, що книга має унікальні можливості у вирішенні завдань особистісного, громадянського й духовного становлення молоді, сприяє прищепленню інтересу й поваги до знань, оскільки читання «українських книжок» навчає людину думати і вчити рідну мову [1]. Саме тому, література для дітей становить вагомую частину творчого спадку Б. Грінченка. Неповторний та довірливий стиль спілкування з дитячою аудиторією в грінченківських оповіданнях набуває нової якості, сприяє нерозривному поєднанню морального, соціального і патріотичного аспектів виховання [8, С. 211-212]. Виокремлюючи власне місію дитячої літератури – впливати на душу дитини з метою її виховання й формування моральних якостей, Б. Грінченко дбав про бездоганний вигляд та гарне оформлення дитячих видань (праці «Популярні книжки», «Про видавання народних книжок», «На безпросветном пути: об украинской школе» тощо), наполягав на необхідності розвитку вітчизняного книговидання, багаторазово висловлював думки про те, яким саме повинен бути «журнал для дітей» [2].

Мета нашої статті - проаналізувати життєвий та творчий шлях художників-ілюстраторів книжкових видань Бориса Грінченка.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. На сьогодні існує чимало теоретичних спроб дослідити певні аспекти діяльності Бориса Грінченка, зокрема: книговидавничої, бібліографічної, етнографічної та просвітницько-педагогічної (М. Веркалець, Н. Зубкова, Н. Кобижча, Г. Кузьменко, М. Малиш, О. Матвійчук, Н. Родінова, Б. Пастух, А. Погрібний, К. Тимошенко та ін.), літературної та наукової спадщини (І. Брик, О. Вовк, М. Веркалець, І. Гайдаєнко, Л. Голомб,

М. Гуменюк, С. Кіраль, Л. Козар, М. Кравченко, А. Мовчун, В. Новійчук, І. Пільчук, М. Плевако, А. Погрібний, В. Яременко та ін.) [4;5;8].

Специфіку організації цілісно й гармонійно створеного «книжкового ансамблю» розкрито у мистецтвознавчих публікаціях Ю. Белічка, А. В'юника, Ю. Герчука, О. Лагутенко, Б. Лобановського, В. Ляхова, В. Сидоренка, В. Фаворського, В. Чебикіна, А. Чегодаєва, А. Шпакова та інших.

Закономірності композиційної побудови графічних творів досліджували Л. Владич, Ю. Белічко, О. Голубєва, М. Куленко, А. Лобанов, В. Тесняк, Г. Токарева, М. Яремків та інші.

Питання, спрямовані на висвітлення ролі національної літератури в контексті сучасної книжкової ілюстрації, на прикладі творчості Б. Грінченка, висвітлено у публікаціях Т. Кормакової і Є. Медведської [3].

У працях Б. Ананьєва, Л. Веккера, А. Леонтьєва, Л. Матвєєвої та інших вчених досліджено питання, спрямовані на розкриття закономірностей взаємозв'язку різних психічних процесів, що відбуваються у свідомості й підсвідомості людини під час розгляду ілюстрацій. З-поміж педагогічних розвідок важливе значення для нашого дослідження становлять публікації А. Васильєва, А. Деріновської, Л. Занкова, А. Ланга, Е. Мінгазова, які зазначали вагомість впливу та значення ілюстрацій для когнітивного розвитку, естетичного й патріотичного виховання молодого покоління.

Незважаючи на чималий інтерес багатьох відомих вчених до творчості Б. Грінченка, варто відмітити лише фрагментарний розгляд зазначеної теми у наукових публікаціях дослідників. Відтак, у статті, ми робимо спробу дослідити літературну спадщину Бориса Грінченка в контексті мистецтвознавчого аналізу ілюстрацій до його творів і систематизувати розрізнені дані щодо художників-ілюстраторів його творчості.

Послідовне вирішення зазначених завдань дасть змогу систематизувати матеріал окремих публікацій з дослідження ілюстрацій до прози й поезії Бориса Грінченка, глибше зрозуміти й відчути значущість літературної спадщини нашого видатного співвітчизника, досягнути гуманістичну спрямованість його творів.

Виклад основного матеріалу. Невід'ємною частиною мистецтва створення книги та важливим художнім елементом її оформлення є ілюстрація. Термін «ілюстрація» походить від латинської *illustratio*, що у перекладі означає висвітлення, живий опис, наочне зображення. Ілюстрація є різновидом графічного мистецтва, зокрема книжкової графіки, що ставить своїм завданням образне доповнення і наочне пояснення змісту книги, літературного твору (А. В'юник, А. Пасічний) [11, С. 60; 312; 411]. Терміном «ілюстрація» позначають твори, призначені для безпосереднього їх сприйняття в єдності з певним текстом та інтерпретації його змісту. Види ілюстрацій розподіляють залежно від їх розміру та положення у книзі: палітурка, фронтиспис, заставка, полосна ілюстрація (в полосу набору у верстці), напівполосна, розворотна (на двох сторінках), оборочна (невеликий малюнок, оточений текстом), малюнки на полях [6;7].

При створенні ілюстрацій художник точно дотримується характеристик персонажів, які дає письменник при визначенні їхніх характерів (риси зовнішності, манеру триматися, ставлення до інших персонажів, тощо), доповнює їх деталями, про які автор не договорює чи не описує докладно (зображення інтер'єрів, мізансцен, елементів оточення та ін.). Обмірковуючи кожен ліній, штрих чи колір, художник об'єднує всі елементи в єдиний цілісний ансамбль. Завдяки цьому образи літературних героїв, описані письменником, поглиблюються, стають конкретнішими, зримими, яскравими. Побутує думка, що ілюстратор книги, це її самий перший, уважний читач, оскільки книга народжується в органічному взаємозв'язку творчої співпраці автора і художника. Це завдання визначає специфіку мистецтва книжкової ілюстрації, яка тісно «зрослася» із загальним книжковим оформленням і полягає у прив'язці до формату книги, характеру шрифтового набору у поєднанні з орнаментальним декором, заставками, кінцівками, відповідно до єдиного стилістичного рішення видання.

Як правило, для ілюстрації обираються епізоди, що найповніше розкривають зміст тексту або окремих фрагментів літературного твору. У словнику української мови Бориса Грінченка термін «ілюструвати» тлумачиться як створювати до тексту малюнки, що супроводжують виклад, наочно пояснюють та розкривають текст,

підтверджують що-небудь за допомогою малюнків чи інших прикладів [9]. На відміну від сьогодення, коли виданням книги (журналу чи будь-якого друкованого твору) займається злагоджений колектив фахівців, до другої половини ХХ ст. провідну роль у розробці дизайну книги відігравав художник. Враховуючи специфіку видання (науково-популярне, художнє, дитяче, навчальне тощо), він комплексно вирішував усі завдання, пов'язані з його архітектонікою та оздобленням: обирав формат книги і спосіб виділення окремих її блоків, визначав гарнітуру шрифту й визначав необхідність створення й місце зображень, дбаючи про художню якість кожного розвороту і гармонійне поєднання усіх елементів художнього оформлення книги з текстом задля органічного втілення задуму письменника у графічному вираженні. Отже, художник відповідав за неповторність графічно-стильового оформлення книги в цілому, створення цілісного й гармонійного образу книги як «єдиного монолітного організму» [3].

Саме здатність перетворити книгу зі звичайного виробу поліграфічної промисловості у твір мистецтва, з притаманною йому чарівністю та оригінальністю, визначають професійні якості художника.

Здійснюючи пошук ілюстраторів, які взялись за пензель, прочитавши твори Бориса Грінченка, ми виокремили хронографічні межі нашого дослідження - це період з 1897 року і до сьогодні. Цей період можна охарактеризувати як час пошуку візуальної єдності усіх елементів оформлення книги, час становлення самобутнього українського стилю друкованих видань, основу якого становлять українські стародруки і кращі зразки народного мистецтва.

Одним із перших українських графіків, який звернув увагу на ілюстрацію та художнє оздоблення книги, впровадив елементи національного орнаменту був художник М. Самокиш. Саме таке оформлення з'явилося у перших виданнях Бориса Грінченка [3, 141].

Твори Бориса Грінченка ілюстрували відомі митці, майстри книжкової графіки, художники-ілюстратори: В. Боковня, О. Губарєв, Г. Дін, М. Дмитренко, В. Євдокименко, В. Єрмоленко, Г. Журновська, В. Зельдіс, Г. Коваленко, І. Крашевський, В. Кричевський, Б. Крюков, П. Лапін, Н. Мудрик-Мриц,

Ю. Михайлів, К. Музика, Б. Назаренко, М. Пшінка, О. Сластіон, Н. Соболю, С. Соколов, М. Стороженко, О. Федько, І. Філонов, К. Щепкіна та ін.

На рис. 1 представлено ілюстрації художника В. Кричевського до збірок Б. Грінченка «Рух» та «Соняшний промінь».

Рис. 1. Ілюстрації обкладинок до книг Б. Грінченка «Рух» та «Соняшний промінь». Художник В. Кричевський

На рис. 2 представлено ілюстрацію художника П. Лапіна «Підпал».

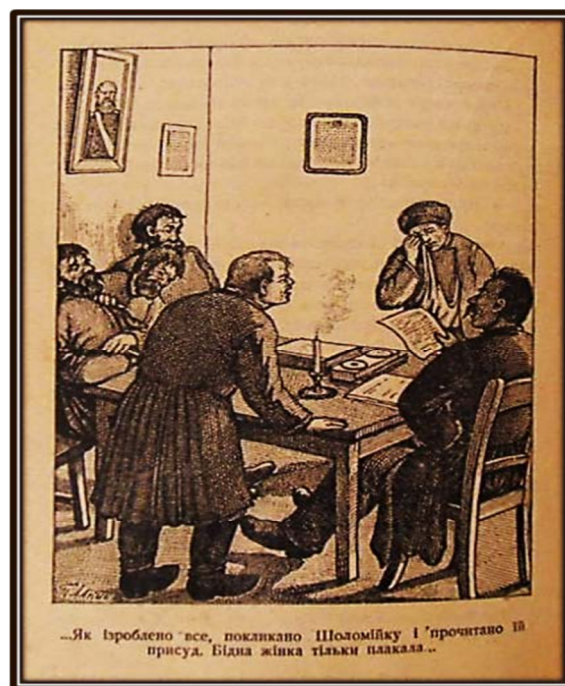

Рис. 2. Б. Грінченко. «Підпал». Художник П. Лапін

На рис. 3. подано ілюстрацію. Г. Діна до книги Б. Грінченка «Хлопець, що

боровся з морем».

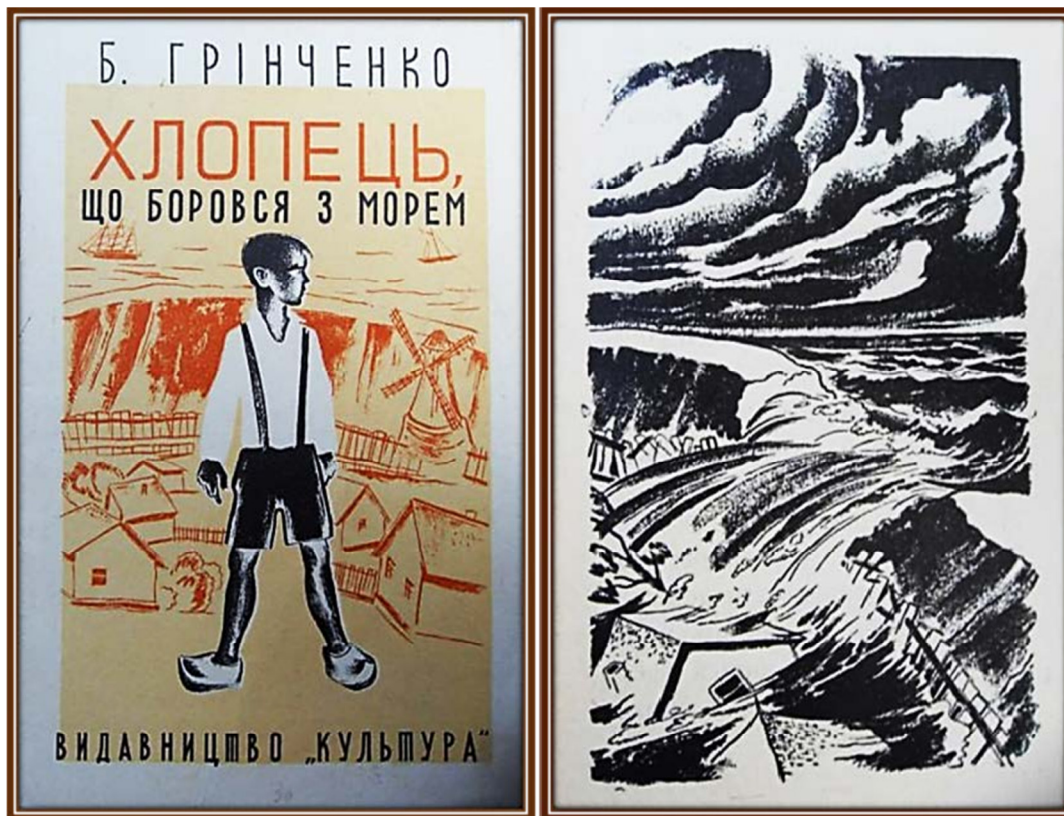

Рис. 3. Б. Грінченко. «Хлопець, що боровся з морем». Художник Г. Дін

На рис. 4 подано ілюстрацію до книги Б. Грінченка «Ксенія» художника І. Філонова.

Рис. 4. Б. Грінченко. Ксенія. Художник І. Філонов

На рис. 5 представлено ілюстрації художника В. Євдокименка до книги

Б. Грінченка «зернятка».

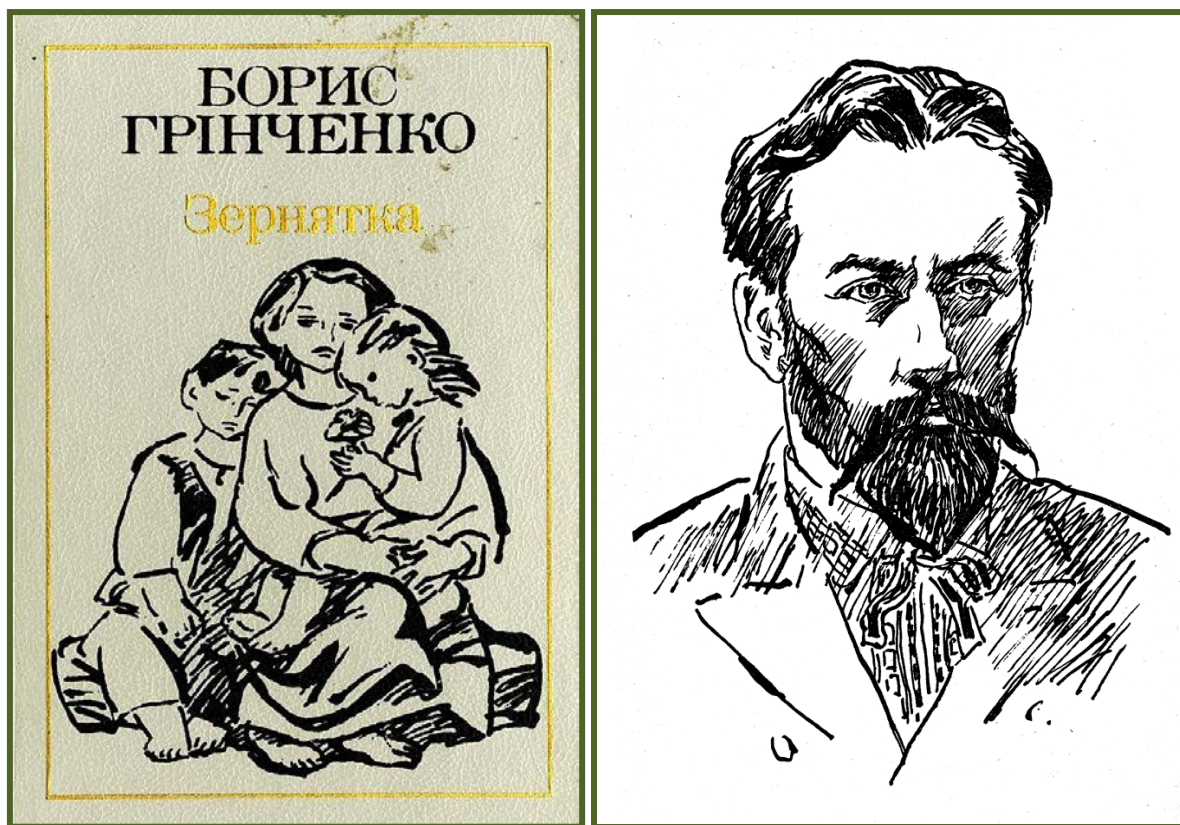

Рис. 5. Б. Грінченко. «Зернятка». Художник В. Євдокименко

На рис. 6 подано ілюстрації обкладинок художника В. Євдокименка до збірок Б. Грінченка «Оповідання», «Поєми».

Рис. 6. Б. Грінченко. «Оповідання», «Поєми». Художник В. Євдокименко

На рис. 7 подано ілюстрацію художника В. Зельдіс. Розум та почування у живої тварі.

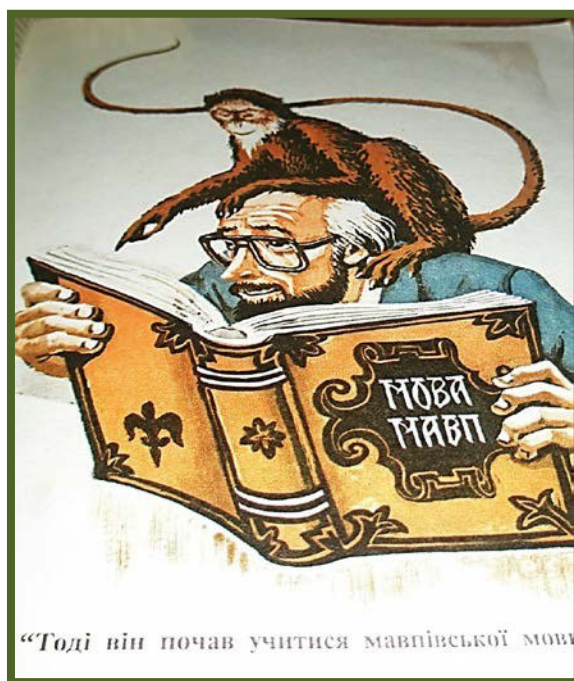

Рис. 7. Художник В. Зельдіс. Розум та почування у живої тварі

На рис. 8 подано ілюстрацію художника К. Щепкіної до твору Б. Грінченка «Під тихими вербами».

Рис. 8. Б. Грінченко. «Під тихими вербами». Художник К. Щепкіна

На рис. 9 представлено ілюстрацію художника С. Соколова до збірки Б. Грінченка «В темную ночь», «Под тихими вербами».

Рис. 9. Б. Грінченко «В темную ночь», «Под тихими вербами». Художник С. Соколов

На рис. 10 подано ілюстрацію до твору Б. Грінченка «Вінок», виконану художником О. Сластіоном.

Рис. 10. Б. Грінченко. «Вінок». Художник О. Сластіон

На рис. 11 подано ілюстрацію обкладинки до книги Б. Грінченка «Веселый оповидачъ», виконану художником Григорієм Коваленком.

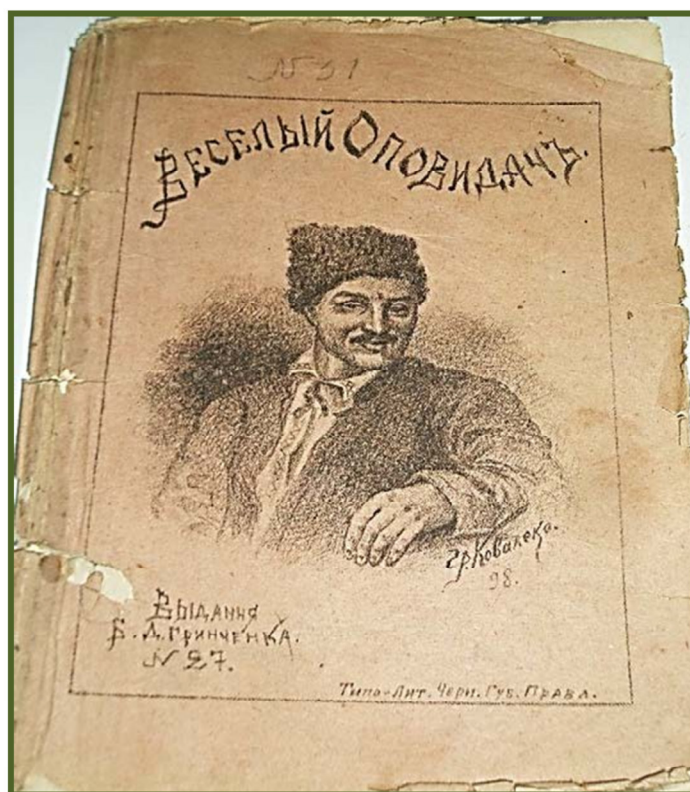

Рис. 11. Б. Грінченко. «Веселый оповидачъ». Художник Григорій Коваленко

На рис. 12 представлено ілюстрацію до твору Б. Грінченка «Ксеня» художника Михайла Дмитренка.

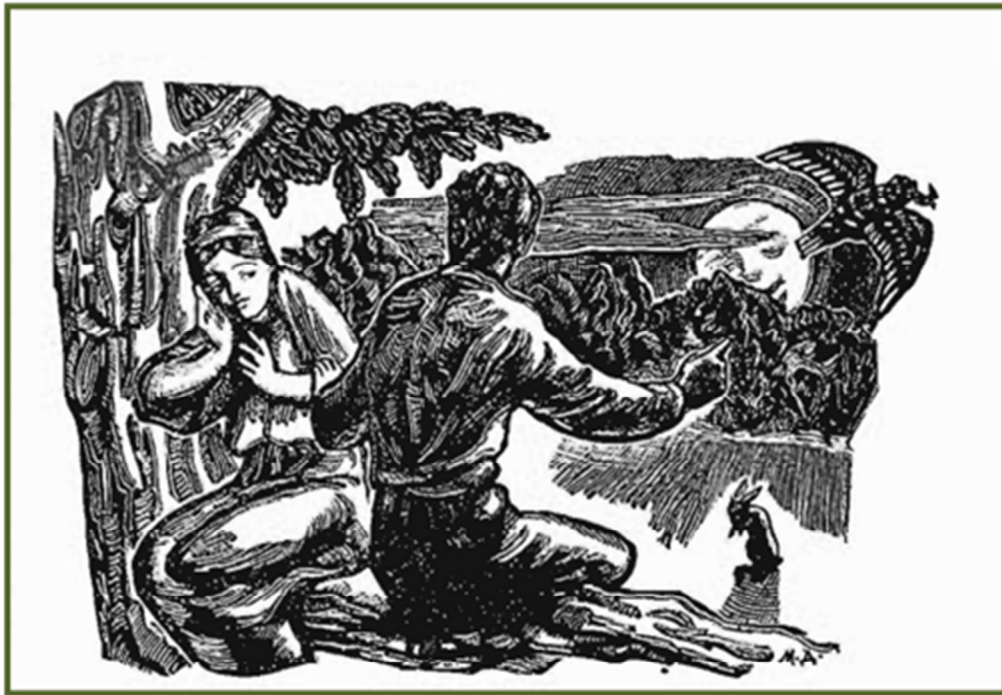

Рис. 12. Б. Грінченко. «Ксеня». Художник Михайло Дмитренко

На рис. 13 подано ілюстрацію обкладинки до книги Б. Грінченка «До тих, що зостануться» художника Миколи Пшінки.

Рис. 13. Б. Грінченко. «До тих, що зостануться». Художник Микола Пшінка

На рис. 14 подано ілюстрацію художника Миколи Стороженка до книги

Б. Грінченка «Дзвоник».

Рис. 14. Б. Грінченко. «Дзвоник». Художник Микола Стороженко

На рис. 15 представлено ілюстрацію художника Юхима Михайліва до твору Б. Грінченка «Два морози».

Рис. 15. Б. Грінченко «Два морози». Художник Юхим Михайлів. Два морози

На рис. 16 подано ілюстрації художників Г. Журновської і К. Музики до збірки Б. Грінченка «Казки. Лесь, преславний гайдамака».

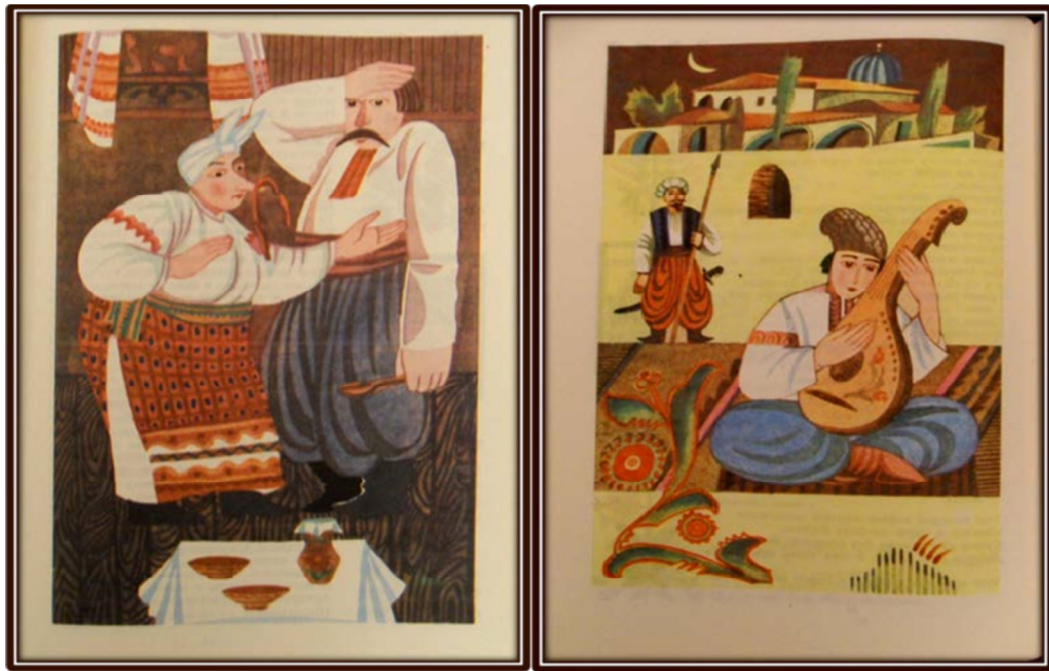

Рис. 16. Б. Грінченко. «Казки. Лесь, преславний гайдамака».
Художники Г. Журновська і К. Музика

На рис. 17. представлено ілюстрації художника Н. Мудрик-Мриц до книги Б. Грінченка «Олеся».

Рис. 17. Б. Грінченко. «Олеся». Художник Н. Мудрик-Мриц

Ще за життя Бориса Грінченка, художник з Чернігівщини *Іван Крашевський*, про якого на жаль збереглося мало відомостей (відомо лише, що він був близьким другом Іллі Рєпіна), разом із *Григорієм Коваленком* проілюстрував обкладинку до книги «Думи кобзарські» (1897).

Рис. 18. Опанас
Сластіон

Відомий графік, етнограф, мистецтвознавець, педагог, громадський діяч **Опанас Сластіон** (1855–1933), (рис. 18), проілюстрував читанку «**Вінок**», видану в Києві **1911** року, у яку ввійшло чимало творів Б. Грінченка. В художньому рішенні кожної ілюстрації яскраво виявляються українські народні мотиви: в одязі персонажів, елементах пейзажу, деталях побуту, тощо. Усе це надає виданню соковитого національного колориту. Після закінчення Петербурзької Академії Мистецтв художник жив у Києві, на Волині та Чернігівщині. Серед найзначніших здобутків художника варто назвати серію ілюстрацій до поеми Т. Шевченка «Гайдамаки» (1883–1885), літографії до альбому «Старовина українська і запорізька» (1890-ті рр.), серію портретів українських кобзарів (1875–1928). У якості архітектора О. Сластіон спроектував низку сільських, громадських та курортних будівель, серед яких набули широкого втілення земські школи з яскраво вираженими національними рисами, заснував Миргородський краєзнавчий музей, організував селянську капелу бандуристів імені Т. Шевченка.

Рис. 19. Юхим
Михайлів

Долучився до ілюстрування творів Бориса Грінченка, зокрема казки у віршах «**Два морози**» (Київ: Друкарня В. П. Бондаренка та П. Ф. Гніздовського, **1914** р.) художник-символіст, поет, пам'яткоохоронець та мистецтвознавець, видатний діяч української культури **Юхим Михайлів** (1885–1935), рис. 19. В оформленні казки слід відмітити гармонійну єдність шрифтових та орнаментальних елементів оздоблення, композиційну урівноваженість та пластичність образів. Дрібний щільний штрих надає ілюстраціям певної витонченості й виразності. Юхимом Михайлівим було підготовлено студії «Гончарна кераміка на Україні», «Ткачування на Україні». Перу митця належать спомини про Г. Нарбута і монографії про О. Мурашка, М. Жука та Л. Позена.

1918 року видавництвом «Поступ» було видано книгу Бориса Грінченка

«Розум та почування у живої тварі» з художнім оформленням *В. Зельдіса*, яку було відтворено 1994 року у Києві у видавництві «Богдана». В оформленні збірки художник точно враховує вікові особливості дитячої читацької аудиторії: вибір композиційного рішення дає змогу не лише уважно розглянути головних героїв оповідань, але й зосередити увагу на особливостях поведінки, психологічних характеристиках персонажів.

Досить часто ілюстрації до книжок створюються у співдружності письменника і художника. У творчості Бориса Грінченка дещо навпаки, художники створювали до його творів ілюстрації під впливом змісту самих творів, або, як Василь Кричевський, під впливом свого першого вчителя, Бориса Грінченка, який у 1884–1885 рр. працював у школі села Нижня Сироватка (нині Сумської області). Саме від Бориса Грінченка майбутній відомий митець Василь Кричевський, вперше почув Кобзареве слово, яке зоріло для нього протягом десятиліть творчого життя. Шевченкіана оформлена Василем Кричевським до сьогодні вражає мистецькими обширами й новаторством.

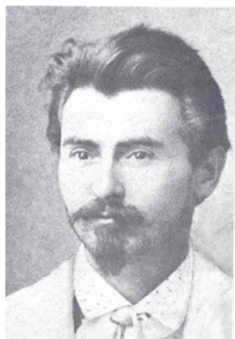

Рис. 20. Василь Кричевський

Василь Кричевський (1873–1952) – український архітектор, художник, графік, заслужений діяч мистецтв, професор, член правління Спілки архітекторів України, доктор мистецтвознавчих наук (1939), заслужений діяч мистецтв (1940), рис. 20. Оформив обкладинку до книги Бориса Грінченка «Соняшний промінь», яка вийшла у Києві 1919 р. у видавництві «Всеукраїнський кооперативний видавничий союз», і обкладинку до видання «Твори» (1931 р.) у видавництві «Рух». Оформлення книг спирається на кращі традиції українського декоративного мистецтва, вирізняється яскравою індивідуальною манерою Кричевського-графіка, вірністю митця народним художнім принципам.

Український художник, ілюстратор дитячих книг («Колобок», «Сірко», «Вовк, Собака і Кіт» та ін.) *Петро Ланін* (1887–1937) проілюстрував оповідання Бориса Грінченка «Хата» і «Підпал» (видавництво «Рух», 1927 р.).

В композиційно продуманих та детально пророблених за допомогою різних прийомів штрихування ілюстраціях художник приділяє значну увагу сюжету, зображенню інтер'єрів та одягу героїв. Гострий, іноді ледь гротескний рисунок, виразно передає психологічний стан та емоції персонажів.

У 1930 році для видавництва «Культура» художник *Г. Дін* розробив обкладинку, фронтиспис та шість сторінкових ілюстрацій до оповідання Бориса Грінченка «**Хлопець, що боровся з морем**».

Пластична мова, до якої вдався художник при створенні ілюстрацій, близька до експресіонізму. Маси неба, моря, дамби, біля якої відбуваються події оповідання, динамічно взаємодіють з образами потопаючих домівок, поодиноких дерев та інших деталізуючих елементів зображення. Спрощені до знаковості образи навколишнього світу, контраст чорних та білих плям створюють щільний простір, у якому переважають стихія, енергія, рух – тим самим допомагають відтворити складний художній образ, у якому художник майстерно демонструє розбурхане море, що покидає свої береги, затоплює луки, руйнує селища.

У тому ж році художник *Н. Соболев* проілюстрував оповідання Бориса Грінченка «**Сестриця Галя**» («Книгоспілка», 1930 р.). У 1958 році Київським видавництвом «Дитвидав» було видано оповідання Б. Грінченка «**Без хліба**» з ілюстраціями *О. Губарева*.

До ілюстрування оповідання Б. Грінченка «**Ксеня**» в різні роки залучалися такі художники як *І. Філонов* (видавництво «Дитвидав», 1962 р.) і видатний художник-живописець, графік, історик мистецтв українського походження *М. Дмитренко* – один з найулюбленіших учнів Федора Кричевського.

Михайло Дмитренко (1908–1997 р.) – видатний український майстер станкового і монументального малярства (переважно у галузі сакрального мистецтва). У головній каплиці міста Люрд (Франція) у вівтарі України прихожан зустрічає запрестольна ікона «Богородиця з дитям» роботи М. Дмитренка. У музеї Інституту св. Климентія в Римі перебуває велична ікона

пензля М. Дмитренка «Свята Ольга, княгиня Руси-України». Захоплений творами Б. Грінченка, М. Дмитренко проілюстрував уривок з оповідання Бориса Грінченка «**Ксеня**» – (**Малі заблуди**), надрукований в журналі «Веселка» у Торонто в **1960** році.

Ілюстрації, створені Михайлом Дмитренком до оповідання просякнуті ідеалами духовності й гуманізму. Образи головних персонажів оповідання – Ксенії і Василя вражають своєю ліричністю. Затишок і спокій панує на ілюстрації. Насолоджуючись кожною хвилиною, що проведена разом, Ксеня і Василь ніби зливаються з природою і ніщо поки не вказує на драматизм наступних подій.

1962 року оповідання «Ксеня» було проілюстровано українським художником-графіком *Іваном Філоновим* (1917–1983). Ілюстрації, виконані в реалістичній манері, переконливо відтворюють найяскравіші епізоди книги. Художник точно дотримується характеристик персонажів, даних письменником, завдяки чому образи героїв оповідання постають перед читачем яскравими й правдивими, що допомагає читачеві глибше сприйняти ідейний зміст твору.

Працюючи у галузі станкової та книжкової графіки, І. Філонов є автором ілюстрацій до творів М. Коцюбинського (1948), П. Мирного (1954, 1956), С. Васильченка (1961) та інших українських письменників, виконав серію офортів до творів Т. Шевченка (1961–1964). Окрім цього, Іван Філонов є автором численних екслібрисів.

Російський художник-графік *Сергій Соколов* створював ілюстрації та оформляв обкладинки для багатьох московських видавництв: «Молода гвардія», «Правда», «Дитяча література» (Детгиз), «Діамант». Серед його робіт були малюнки до класичних творів – до повісті Івана Тургенєва «Степовий король Лір», творів науково-фантастичного жанру, зокрема роману Віктора Суханова «Аватар», збірки оповідань Олександра Тесленка «Випробування добром». **1961** р. С. Соколов проілюстрував романи Б. Грінченка «**Серед темної ночі**» і «**Під тихими вербами**», які були перекладені російською мовою і надруковані «Государственным издательством художественной литературы» (Москва).

Обкладинка видання з першого погляду звертає до себе увагу читача.

Безвихідь і драматизм подій, про які розповідає автор, відчуваються вже в оформленні палітурки, на якій у понурій самотній фігурі селянина, його виснаженому обличчі впізнаємо увиразнено-предметний образ обездоленої, пригніченої України. Комплекс застосованих художником засобів: статичність композиції, умовність та площинність фігури селянина, «вписаної» в уявний трикутник, що тяжіє до землі, відсутність деталізації й навіть сіре тло палітурки – усе посилює відчуття напруги, переконливо відтворює жахливість подій.

Рис. 21. Микола
Стороженко

Микола Стороженко (1928–2015 р.) – народний художник України, живописець, графік, дійсний член Національної академії мистецтв України, професор Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури, лауреат Державної премії України імені Тараса Шевченка, рис. 21.

М. Стороженко був одним із перших серед тих, хто втілював у художніх творах образи видатних діячів науки і культури України, про творчість і діяльність яких замовчували за часів Радянського Союзу: Максима Березовського, Петра Могили, Феофана Прокоповича, Григорія Сковороди та інших. Працюючи у галузі станкового і монументально-декоративного живопису і книжкової графіки, ілюстрував оповідання Є. Гуцала «Олень Август» (1965), драматичну поему Лесі Українки «У катакомбах» (1970), повість М. Стельмаха «Гуси-лебеді» (1971), «Фата моргана» М. Коцюбинського (1977), «Болгарські народні казки» (1979), «Українські народні казки» (1981–1985).

У 1969 р. художник проілюстрував оповідання Б. Грінченка «Дзвоник» – одне з найдраматичніших оповідань письменника. Глибоке усвідомлення внутрішнього стану семирічної сільської дівчинки-сироти допомогли художнику переконливо відтворити образ самотньої крихітки-билинки, яка, позбавлена батьківської ласки й турботи, опинилась у сирітському притулку великого міста. Дзвоник, за яким відбувається тепер усе в її житті – символ неволі й покірності, позбавлення можливості мати власну думку, самостійно приймати рішення.

Ніна Мудрик-Мриц (1927–1996) – українська поетеса, видавець, художниця

в галузі книжкової графіки. Є авторкою більш ніж чотирнадцяти книжок для дітей та молоді, серед яких найвідомішими є книги поезії «По ягідки», «Намистечко»,

«Соняшні казки» та прози «Веселковий рушник», «Легенди» та ін. Н. Мудрик-Мриц працювала в дитячих журналах «Готуйсь» і «Веселка». Була членом об'єднання літераторів «Козуб».

У 1977 році художниця проілюструвала твір Бориса Грінченка «Олеся», який був виданий в Торонто, Вінніпег Об'єднанням працівників літератури для дітей і молоді. Для цього видання художниця розробила палітурку, чотири полосних ілюстрації та віньєтку, що слугує заставкою на початку оповідання. Дотримуючись стилю графічного оформлення видань початку ХХ століття, Н. Мудрик-Мриц приділила значну увагу створенню образів головних героїв оповідання, які у її виконанні значно стилізовані і мають деякий відтінок гіперболізації.

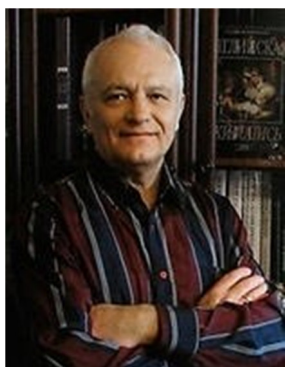

Рис. 22. Віктор Боковня

Художник, ілюстратор книг, генеральний директор видавництва «Аврора» **Віктор Боковня** народився 9 квітня 1946 р. в Україні (рис. 22). Майстер російської карикатури, він багато років співпрацював з журналом «Крокодил», став відомим ілюстратором дитячих книг: «Телефон» К. Чуковського, «Крокодил Гена і Чебурашка», Е. Успенського, «Пригоди капітана Врунгеля» А. Некрасова. Окрім вищезазначених творів, В. Боковня проілюстрував збірку **«Веселі пригоди, оповідання, казки»** у якій є твори Бориса Грінченка (Київ: Веселка, 1985 р.)

Рис. 23. Василь Євдокименко

До творчості Бориса Грінченка звертався і відомий художник у галузі книжкової графіки **Василь Євдокі менко** (1925–2005), який у 1950–1993 роках плідно працював у київських видавництвах «Молодь», «Веселка», «Дніпро», «Радянська школа» та московському видавництві «Детгиз» («Дитяча література»), рис. 23.

Василь Євдокименко – учасник багатьох художніх виставок, проілюстрував твори «Зачарована Десна»

О. Довженка (1957), «Що б з мене було» А. Тесленка (1961), «Малим про великого Тараса» О. Іваненко (1963), «Чайка» (1965) і «Талан» (1970) С. Васильченка, «Деревій» (1971) і «Климко» (1981) Г. Тютюнника, «Кликали маму» П. Грабовського (1976), «Чіпка» П. Мирного (1979), «Ялинка» М. Коцюбинського (1984), «Казки народів СРСР» (1987), «Казки» М. Вовчка (1988). Творчість Бориса Грінченка не залишила байдужим митця, надихнула на ілюстрування книг **«Кавуни» (1985 р.)**, **«Украла» (1988 р.)**, **«Зернятка» (1989 р.)**.

Для збірки творів Б. Грінченка **«Зернятка»** В. Євдокименко оформив палітурку, фронтиспис з портретом письменника, титул, шмуцтитули, низку ілюстрацій.

На ілюстрації до оповідання **«Олеся»**, яке є складовою зазначеної збірки, художник підкреслює мужність і надзвичайну внутрішню силу тендітної дівчинки, яка ціною свого життя врятувала усе село. У цій ілюстрації В. Євдокименку вдалося надзвичайно правдиво й переконливо передати драматизм події. Напружена, але впевнена постать Олесі, яка іде з гордо піднятою головою, сповнена величі, що вказує на свідомо обраний дівчинкою шлях. Художник створює яскравий тоновий контраст між худорлявою фігуркою Олесі у світлій сорочці і темною, майже чорною велетенською постаттю вершника-загарбника. Прийом контрастів (величин і тону) додає гостре відчуття беззахисності маленької героїні. Усі образотворчі засоби, кожна деталь ілюстрації підпорядковані загальній ідеї твору, підкреслюють драматичне «звучання» сцени.

Збірки творів Бориса Грінченка **«Казки» (1990)** і **«Леся, преславний гайдамака» (1991)** проілюстрували художники видавництва «Веселка» **Ганна Журновська** і **Костянтин Музика**. Ретельно продумані й пишно прикрашені декором, ілюстрації доповнюють психологічну характеристику персонажів, тим самим яскраво передають самотні риси української культури та побуту, збагачуючи життєвий та художній досвід маленьких читачів.

У 1991 році художниця **Катерина Щепкіна** представила власне

трактування літературних образів роману Б. Грінченка **«Під тихими вербами»**, виданого київським видавництвом «Радянська школа». Пишно прикрашені декором ілюстрації К. Щепкіної створюють цілісний гармонійний образ, яскраво відтворюють характерні особливості українського побуту.

Багато років попрацював у дитячому видавництві «Веселка» народний художник України **Микола Пшінка**. Серед багатьох оформлених художником видань є збірка творів Б. Грінченка **«До тих, що зостануться»**, видана у **1993** році. На палітурці книги М. Пшінка зобразив Бориса Грінченка в образі свого сучасника, готового повести за собою український народ до нових звершень і перемог.

Інтерес до творчості Бориса Грінченка у художників-ілюстраторів не згасає й сьогодні. Варто відзначити художнє оформлення збірки Бориса Грінченка **«Поезії, повісті, оповідання»** здійснене **Б. Назаренко** (К.: Наукова думка, **2002** р.); ілюстрації художниці **Оксани Федько** у книзі Мар'яни Ангелової **«Казковий світ Бориса Грінченка»**, яка вийшла у Києві в **2013** році; ілюстрації до казки «Снігуронька» художниці **Влади Єрмоленко** (**2014** р.) та інші.

Популяризація літературних творів Бориса Грінченка сприяє активному залученню студентської та учнівської молоді до вивчення його спадщини й відтворенні його ідей в ілюстраціях. Зокрема варто відзначити книгу **«Твори Бориса Грінченка з ілюстраціями юних художників»** (упоряд. Н. В. Павленко. – Верхньодніпровськ; Дніпровець) [10].

Висновки. Ілюстрації є не просто супроводом чи окрасою книги, вони ніби «беруть участь» у самому процесі читання, допомагають яскравіше розкрити сюжет, образи персонажів, висвітлити кульмінаційні моменти літературного твору, тим самим сприяють глибшому й емоційнішому сприйняттю змісту тексту читачем. Відтак, у складному процесі створення ілюстрацій вагоме значення мають культурний рівень, художній смак, життєвий досвід художника. Чим глибше та яскравіше його індивідуальність, тим більшої досконалості й переконливості набуває створений митцем графічний образ і тим більше

роздумів та міркувань викликає книга.

Кожен художник-ілюстратор, спираючись на відтворену письменником дійсність, збагачує літературний матеріал власним життєвим досвідом, власними асоціаціями, особистим ставленням до літературного твору та його персонажів. Саме у виборі найважливішого, з точки зору ілюстратора, й визначається світогляд і творча індивідуальність художника. Це пояснює стилістичну різнохарактерність трактування творів Бориса Грінченка в ілюстраціях різних митців.

Список використаних джерел

1. Грінченко Б. Листи з України Наддніпрянської [Електронний ресурс] / Борис Грінченко // Ізборник : [проект електрон. б-ки давньої укр. літ.]. – Текст. дані. – Київ, [б. р.]. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/drag/drag2.htm> (дата звернення: 16.11.2018). – Назва з екрана.
2. Грінченко Б. К вопросу о журнале для детского чтения в земской народной школе / Грінченко Б. // Земский сб. Черниг. губернии. – 1895. – № 4/5. – С. 27–50
3. Кормакова Т. Літературна спадщина Бориса Грінченка у сучасній українській графіці / Т. Л. Кормакова // Борис Грінченко – відомий і невідомий : матеріали VII щорічних Грінченківських читань, 9 груд. 2014 р., м. Київ / Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка. – Київ, 2015. – С. 134–149.
4. Літературознавча енциклопедія : у 2 т. Т. 1 / авт.-упоряд. Ю. І. Ковалів. – Київ : Академія, 2007. – 608 с. – (Енциклопедія ерудита).
5. Матвійчук О. Ілюстратори книжкових видань Бориса Грінченка / О. Матвійчук, Г. Кузьменко // Борис Грінченко – відомий і невідомий : матеріали Всеукр. наук. конф. (IX щорічні Грінченківські читання), 9 груд. 2016 р., м. Київ / Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка. – Київ, 2017. – С. 118–128.
6. Одінцова М. І. Борис Грінченко про журнал для дітей [Електронний ресурс] / Одінцова М. І. // Електронна бібліотека Інституту журналістики КНУ ім. Тараса Шевченка. – Текст. дані. – Київ, [2007]. – Режим доступу <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2181> (дата звернення: 16.11.2018). – Назва з екрана.
7. Пасічний А. М. Образотворче мистецтво : словник-довідник / А. М. Пасічний. – Тернопіль : Навч. кн. – Богдан, 2003. – 216 с.
8. Погрібний А. Г. Борис Грінченко. Нарис життя і творчості / А. Г. Погрібний. – Київ : Дніпро, 1988. – 268 с.
9. Словарь української мови [Електронний ресурс] / [упоряд. Борис Грінченко]. – Текст. дані. – [Б. м., б. р.]. – Режим доступу: <http://hrinchenko.com> (дата звернення: 16.11.2018). – Назва з екрана.
10. Твори Бориса Грінченка з ілюстраціями юних художників : твори / упоряд. Н. В. Павленко. – Верхньодніпровськ : Дніпровець, 2014. – 48 с.
11. Українська графіка XI – початку XX ст. : альбом / авт.-упоряд. А. О. В'юник. – Київ : Мистецтво, 1994. – 328 с.

References

1. Hrinchenko B. Lysty z Ukrainy Naddniprianskoi [Elektronnyi resurs] / Borys Hrinchenko // Izborynyk : [proekt elektron. b-ky davnoi ukr. lit.]. – Tekst. dani. – Kyiv, [b. r.]. – Rezhym dostupu: <http://litopys.org.ua/drag/drag2.htm> (data zvernennia: 16.11.2018). – Nazva z ekrana.
2. Hrinchenko B. K voprosu o zhurnale dlia detskoho chtenyia v zemskoi narodnoi shkole / Hrinchenko B. // Zemskiy sb. Chernyh. hubernyy. – 1895. – № 4/5. – S. 27–50
3. Kormakova T. Literaturna spadshchyna Borysa Hrinchenka u suchasni ukrainskii hrafitsi / T. L. Kormakova // Borys Hrinchenko – vidomyi i nevidomyi : materialy VII shchorichnykh Hrinchenkivskykh chytan, 9 hrud. 2014 r., m. Kyiv / Kyiv. un-t im. Borysa Hrinchenka. – Kyiv, 2015. – S. 134–149.
4. Literaturoznavcha entsyklopediia : u 2 t. T. 1 / avt.-uporiad. Yu. I. Kovaliv. – Kyiv : Akademiia, 2007. – 608 s. – (Entsyklopediia erudyta).
5. Matviichuk O. Iliustratory knyzhkovykh vydan Borysa Hrinchenka / O. Matviichuk, H. Kuzmenko // Borys Hrinchenko – vidomyi i nevidomyi : materialy Vseukr. nauk. konf. (IKh shchorichni Hrinchenkivski chytannia), 9 hrud. 2016 r., m. Kyiv / Kyiv. un-t im. Borysa Hrinchenka. – Kyiv, 2017. – S. 118–128.
6. Odintsova M. I. Borys Hrinchenko pro zhurnal dlia ditei [Elektronnyi resurs] / Odintsova M. I. // Elektronna biblioteka Instytutu zhurnalistykyKNU im. Tarasa Shevchenka. – Tekst. dani. – Kyiv, [2007]. – Rezhym dostupu <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2181> (data zvernennia: 16.11.2018). – Nazva z ekrana.
7. Pasichnyi A. M. Obrazotvorche mystetstvo : slovnyk-dovidnyk / A. M. Pasichnyi. – Ternopil : Navch. kn. – Bohdan, 2003. – 216 s.
8. Pohribnyi A. H. Borys Hrinchenko. Narys zhyttia i tvorchosti / A. H. Pohribnyi. – Kyiv : Dnipro, 1988. – 268 s.
9. Slovar ukrainskoi movy [Elektronnyi resurs] / [uporiad. Borys Hrinchenko]. – Tekst. dani. – [B. m., b. r.]. – Rezhym dostupu: <http://hrinchenko.com> (data zvernennia: 16.11.2018). – Nazva z ekrana.
10. Tvory Borysa Hrinchenka z iliustratsiiami yunykh khudozhnykiv : tvory / uporiad. N. V. Pavlenko. – Verkhnodniprovsk : Dniprovets, 2014. – 48 s.
11. Ukrainska hrafika KhI – pochatku KhKh st. : albom / avt.-uporiad. A. O. Viunyk. – Kyiv : Mystetstvo, 1994. – 328 s.

G.V. Kuzmenko

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Fine Arts
Institute of Arts of Borys Grinchenko Kyiv University

A. E. Matviychuk

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor of the Department of Historical and Civil Education
Institute of Postgraduate Pedagogical Education
of Borys Grinchenko Kyiv University

CREATIVE WRITINGS OF BORYS GRINCHENKO THROUGH THE ILLUSTRATION OF FAMOUS ARTISTS

The life and work of artists-illustrators of book editions by Borys Grinchenko have been

researched in the article. It has been found out that the writer, public figure Borys Dmytrovych Grinchenko paid great importance to illustrating books and magazines for children. The specifics of the development of book illustrations has been disclosed there have been presented short biographies of famous artists who in different years illustrated Borys Grinchenko's works: A. Slaktion, Yu. Mykhailiv, V. Zeldis, V. Krychevskyi, P. Lapin, G. Din, N. Sobol, O. Gubaryev, I. Filonov, M. Dmytrenko, S. Sokolov, M. Storozhenko, N. Mudrik-Mrytsa, V. Bokovnya, V. Evdokymenko, G. Zhurnovska, K. Muzyka, K. Shchepkina, M. Pshinka, B. Nazarenko, A. Fedko, V. Yermolenko. The names of the illustrated works have been clarified. It has been discovered that illustrations are not just the accompaniment or decoration of the book, they seem to "participate" in the reading process, help to reveal the plot and the characters' images more clearly, highlight the climax moments of the literary work, thereby contributing to a deeper and more emotional perception of the text by the reader. Therefore, in the complex process of creating illustrations, the level, artistic taste, life experience of the artist are of great importance. The deeper and brighter his personality is and the greater perfection and persuasiveness the graphic image created by the artist acquires, the more reflection and reasoning the book evokes. It has been proved that each illustrator, relying on the reality recreated by the writer, enriches the literary material with his own life experience, his own associations, personal attitude to the literary work and its characters. From the illustrator's point of view the choice of the most important thing determines the artist's worldview and creative personality. This explains the stylistic diversity of the interpretation of Borys Grinchenko's works in the illustrations of various artists.

Keywords: illustrations, artists-illustrators, Borys Grinchenkos works.

Надійшла до редакції 22.10.2018 року